

SOSYAL SINIFLAR VE EŞİTSİZLİĞİN KAYNAĞI (X)

Yazan: J. CHAIX - RUY

Aiger Üniversitesi

Çeviren Erdoğan GÜÇBİLMEZ

Bir kısmı varlığını inkâr için, bir kısmı görünüşlerini ve sınırlarını tesbit için olmak üzere sınıflara dair pek çok yazı yazıldı. 1789 Beyannamesi ile hukuken ilga edilmekle fiilî varlıklarının son bulduğunu iddia etmek doğru olmaz (1). Sanıldığından daha çok «Yeni Bilim» e bağlı olan tezleriyle Marksist görüşü yeniden ele alan Pareto da bunu söylemektedir:

«İktidarda olan sınıfın, genellikle, sınıf mücadelesini inkâr etmekte çıkarı vardır. Bu, onun bakımından, üyelerinin mukavemet kuvvetini zayıflatmadan tâbi sınıfın dikkatini böyle bir meseleden uzak tutma çaresi değil midir? İktidardaki sınıf, sınıf mücadelesinden elde edeceğini etmiştir ve tıpkı bir zamanlar yerini alarak mahrum duruma düşürdüğü sınıf gibi kendisinin de başkaları tarafından mahrum bırakılmasını önlemeye çalışarak elde ettiğini muhafazadan başka kaygısı yoktur (2)».

Sınıf, bizim batı toplumlarımızda ne kadar kesin bir gerçekliğe sahip olmuş olursa olsun, tarifi zor bir şeydir: başlangıçtaki

(*) Cahiers Internationaux de Sociologie'nin 1953 yılı ilk üç aylık sayısından.

(1) Bakın: GOBLOT, La barrière et le niveau: étude sociologique sur la bourgeoisie française moderne, 1930 ile «Les classes de la société,» *Revue d'économie politique*, 1899.

(2) V. Pareto, *Systèmes socialistes*, fransızca tercümesinin 2 nci baskısı, 1926, cilt II, s. 407; şu kitaplara da bakılabilir: *Traité de Sociologie générale*, éd.fr. par P. BOVEN, 1917-1919, ve G. BOUSQUET, *Précis de Sociologie*, d'après Pareto.

statüsü her an değişen unsurlarla zenginleştiren veya ağırlaştırılan bir osmoz (geçişme, kaynaşma) tarafından derinliğine etkilenen, dur durak bilmeyen bir değişme halinde görünen, akıcı ve insicamsız bir şey. Bununla birlikte bir gerçek, hem de işgüdüsel (aklî değil) bir şuurla hissedilen bir gerçeklik. ~~X~~ Birisi için, tahsilini terkettiği veya alışlagelmiş faaliyet nevi, öğrenim seviyesi ve davranışları farklı bir çevreye girip çıkmaya başladı mı, aşağı sınıfa düşüyor (déclassé) denir; hattâ bugün bile René Johannet'in bir zamanlar savunmasını denediği (4) belli bir «burjuva sınıfında» «usulsüz evlenmeler» söz konusudur: bu yakınlarda üzücü bir dram bu yasağı hepimize hatırlatmadı mı?

Böylelikle Goblot'nun pek yerinde müşahedeleri son zamanlarda yapılmış araştırmalarla birleşmektedir. «Burjuvazi» demek-
teydi Gablot (5), «kendisini her türlü sızmalardan koruyacak engeller kurmakla meşguldür, seviyesini korumak endişesiyle zararî şeyleri faydasız şeylere feda eder ve gösteriş harcamaları lehine çoğu zaman tehlikeli bir tercih gösterir; haysiyet kırıcı olduklarına hükmedilmiş bazı mesleklerden - sanatla ilgili meslekler mese-
lâ - kaçarken bazı meslekleri elde etmeye uğraşır: meselâ üniforma hâlâ prestije sahiptir.»

Diğer taraftan, Centers (6), vatandaşlarının «aşağı sınıfa» dahil edilmekten duydukları memnuniyetsizliği ve «işçi sınıfını» veya «orta sınıfları» tercih ettiklerini söylemektedir. Böylece diğer sınıflardan gelen katılmalarla bu son iki sınıf şişmektedir. Zira, nasıl fakirler, statüsünün yükünü çekemeyecekleri bir sınıfa hayal-
len mensup olarak, kendilerini bir aşağılık kompleksinden koru-
mak istiyorlarsa, muğlâk bir «suçluluk» duygusu, «vicdan huzur-
suzluğu» veya «iptidaî» bir ihtiyatlılığın gereği olan bir tedbir de,

(3) Labiche'in neşeli piyesine bakın.

(4) R. JOHANNET, *Eloge de la bourgeoisie française*, 1924.

(5) GOBLOT, *La barrière et le niveau*, sayfa 4, 16, 25 ile J. LHOMME, *Le problème des classes*, éd. Sirey, Paris 1938, sayfa 268.

(6) CENTERS, *The psychology of social classes. A study of class consciousness*, Princeton University Press, 1949; aynı zamanda EYSENCK, «*Social attitude and social classes*», in *The British Journal of Psychology*, 1950.

servetleri veya doğumları itibariyle idareci sınıflara mensup olanları, bu aynı orta sınıfların anonimliği içinde karışıp kaybolmaya sevk eder. İspanyolca «casta» kelimesinin etimolojik anlamı, kanunlar tarafından ilga edildiği halde geleneklerde varlığını sürdüren aynı inatçı imtiyaz savunmasını ifade eder. Montesquie'nün müşahedesi bu derece derindir: bilindiği gibi «Kanunların Ruhü» yazarı her sınıfın hükümet tarzına hakim bir duygu izafe eder: şeref, fazilet ve terör. Bir «kast» a mensup olmak demek, «iyi bir aileye» mensup olmak, en büyüklerde bir dış işaretle isbat edilmiş asalet ünvanlarını göstermeye - bunlar Kral önünde örtülü duralabilirler (7) - muktedir olmak demektir. Buna göre, ileride söz konusu edeceğimiz bazı tarihî şekiller ayrı tutulursa, kast zihniyeti «sınıf gururunun» fazlaca büyütülmesinden başka birşey değildir. Daha 1653'lerde, Garcia de Orta, «kimse babasının mesleğini terkedemez, aynı kasttaki herkesin mesleği de aynıdır (8)» demekteydi.

Böylece «gens» le bu mânada kast arasında hiçbir fark kalmamaktadır. Risley onu şöyle tarif etmekteydi: «aynı ismi taşıyan, tek bir atadan - insan veya Allah - geldiklerini zanneden, verasetle aynı faaliyetlere sevk edilmiş ve yetkili kimseler tarafından homojen ve tek bir camia teşkil ettikleri kabul edilen bir aileler veya aile gurupları kolleksiyonu» (9). Bu, «gens» vasıtasıyla, «şecere» vasıtasıyla sınıf ve kast arasında bir köprü kurduğu için sık sık hatırlayacağımız bir tariftir. Aile seceresinde çok yukarılara, başarıları bugünkü torunlarına kadar unutulmamış reise kadar çıkabilmek idareci olduklarını söyleyen veya olmak isteyen sınıflara has birşey olarak kalmıştır. «İrkımdan olanlar» diyeceklerden (10) Comte de Gobinea'nun Bordeaux'lu bir tüccar ailesini, biyografisini yazdığı «Otto Jarl» adında birine bağlamaya ça-

(7) Bu hususta Goya'nın karakterleri açığa çıkarcı bazı karikatürümsü tablolarına bakın.

(8) Herhangi bir meslekle herhangi bir kastın veya kast içi zümrenin münasebetinin devamlılığını gösteren değerli bir müşahede.

(9) RISLEY, *Tribes and Castes*, 3. cilt., bilhassa cilt I, sayfa 494-496.

(10) «Cid» in şu mısralarını hatırlayalım: «Rodrige cesaretin var mı?... Cömert hiddet... Bu haklı hiddette kendi "kanımı" ...»

lışması böyle bir davranıştır. Bu, ecdadının Norveç'te mezarını bulduğunu bile iddia etmişti (11). Krallık (l'ancien régime) zamanında -halıcılık, veterinerlik hattâ nalbantlık - bir ailede birkaç nesil icra edilince bazı mesleklere karşı özel bir saygı belirirdi. Krala veya Mösyö'ye devamlı mal ve hizmet arzeden sıfatı kazanıldı mı bu işi yapanlar şeref ve hürmet kazanırlardı. Bu inanışların uzak ve silik bir hâtırası, bugün birçok burjuva ailelerinde çocukları babalarının veya büyükbabalarının mesleklerine, -bil-hassa bu meslek asil mesleklerdense- yöneltmektedir.

Demek ki «küçük burjuvayı» «büyük bujuvanın» önyargılarını benimsemeye, Mme Verdurin'i dostlarını nefret ettiği German-tes düşesinin protokolüne göre kabul etmeğe sevkeden «taklitçilik» ile derin sebepleri tarihî bir «şuuraltından» geldiği için gözden kaçan gayri aklî davranış ve tepki artıklarının süregelmesi ihmal edilirse «sınıf» meselesi hiçbir şekilde anlaşılabilir. Davranışımız hislerimizi yalanlar: zanaatkâr, tel'in ettiği bir yaşayış tarzını gizlice kıskanır ve duyduğu nefretin çokluğu, sanıldığından da fazla, özleminin yoğunluğunun ölçüsüdür. Giyotine yaklaştığı zaman Louis Capet'ye hareket edenler, uzun zaman ilâhî vasıf taşımış olduğu için karşı konulması daha da güçleşmiş olan bir prestije karşı kendilerini korumakta zorluk çekiyorlardı: bu durumu önlemek için Kralın «asil» sesini tambur gürültüleriyle boğmak gerekti. Ve en müfritler, yalnız kaldıkları zaman, şiddetlerinin aşırılığının kendilerini «mukaddesata el sürme» korkusundan pek de korumamış olduğunu kabul zorunda kaldılar. Köklerimiz, berrak bir şekilde şuuruna varamadan tesiri altında kaldığımız bir geçmişte olduğunu itiraf etmeliyiz.

Böylece, mensup olduğumuz sınıf, biz daha kendimizi bir karar ve seçimle ona bağlamadan önce, özbenliğimizin ta kendisi olan ve ancak zaman zaman belirebilen varlığın yerine, bozmasına izin verilmeyen âdetlere bağlı olarak, zaman ve yere göre şaşılacak ölçüde değişen bir şeref duygusunun esareti altında ve başkalarına tabi olarak yaşayan bir şahsiyet ikame etmektedir. Şüp-

(11) Aynı zamanda «la Pléiade» da da bakılabilir. Burada «ırk» işaretiyle işaretli

hesiz bir kere tesbit edilmekle değişmez, yerinden oynatılmaz bir tavır söz konusu değildir: G. de Greef'in dediği gibi «bir sınıfın cazibe gücü mutlak ve sonsuz değildir; her birey için, bir sınıfa mensup olmak iradesinden müstakil bir dış gerçektir. Fakat birey bu gerçeği her zaman tasvip etmez, «firarî» ler olduğu gibi «ayak direyenler» de vardır (12).

Böylece yerinde bir noktaya dokunulmaktadır: çünkü bir sınıfı çökerten veya bir sınıfı ansızın yükselten bu iltihak edenlerin, isyancıların olumlu faaliyetleri veya çekimserlikleri olmaktadır. Bazıları ne pahasına olursa olsun, zekâ ve çalışkanlıklarının onlar için mümkün kıldığı meslek hangisi olursa olsun, sadakat veya husumet ve şeref endişesiyle çocukken mensup oldukları sınıfta kalmak isteyeceklerdir: İmparatorluğun işsizliğe uğrattığı fakir matbaacının oğlu kalmakta direnen Michelet gibi. O, faydalanan durumuna gelmeyi isteyemeyecek kadar haksızlıktan ızdırıp çekmişti. Bu gibi adamlar «toplumun marjında kalırlar» ve Pareto'nun görmüş olduğu gibi, atladığı sınıfın imtiyazlarını savunmak üzere menşeyini unutmaktan ibaret olan oyun kurallarına uymaları ve hallerini değiştirmeleri halinde kendilerini memnunlukla benimseyecek olanları hayrete düşürürler (13). Buna karşılık başkaları, yükselebilmek ve çok yeni olan statülerini eşitlerine tasdik ettirebilmek niyetiyle eski mücadele arkadaşlarına karşı menşelerinin unutulması için duydukları arzuyu ifade eden bir nefret ve sertlik gösterirler.

Demek ki toplum, sürekli olarak birleşen veya çatışan yakınlıkların bir araya getirdiği meslek guruplarından, klanlardan, sınıflardan meydana gelmiştir; bunlardan her birinin kendine has

(12) De GREEF: «ayırma çizgileri (insan grubundan insan gurubuna) enlilikten yoksun değildirler: birbirlerinden ayrı iki bölge arasında daima bir karışma, bir nüfuz, bir geçiş bölgesi bulunur. Bunun sonucu olarak gerçekte, dengenin kurulduğu noktaları gösteren bir orta çizgi ile iki sınır-çizgi çıkar.» demektedir. G. de GREEF, *Structure Générale des Sociétés*, 1908, cilt III: *Théorie des frontières et des classes*, sayfa 391.

(13) MICHELET ile RENAN'ın karşılaştırılması bu bakımdan faydalı olur. Aralarındaki çatışma *La Vie de Jésus* ile *La Bible de l'humanité* arasındaki ton zıtlığının işaret ettiğinden şüphesiz daha derindir. Rena'nın şüpheciliği adaletsizlikle uyuşmakta, Michelet ise ona karşı baş kaldırmaktadır.

davranış, eğlence tarzı, sohbet konuları, bir «ruhu» vardır: sınıflar içinde izahı zor esaslara göre derecelenmeler ve seviyeler belirir. Prestij artıran her şey aşılış bir basamak ifade eder; o zamana kadar yalnızca popüler olan bir şarkıcıyı verilen bir nişan «bir sınıfa yerleştirmeğe» yeter. Şeref pâyesi almak, bir prens veya mihracaya yakın olmak aşılış mesafeyi gösterir.

Bu, sınıfların söylendiği gibi kaldırılmak yerine dışa karşı hemen hemen kapalı ve içte son derece bölümlenmiş topluluklar olarak varlıklarını sürdürdüklerini söylemek değil de nedir? Özellikle sözünü etmek istediğim, 'tarihlerinin' derinliğine şekillendiği, ön yargı ve düşmanlıklarının esiri şu birkaç Avrupa memleketidir. Buralarda durum böyle iken Amerika'da bir «şahsiyetin» dinamizmi, «hayatıyeti», kendini kabul ettirme ve -bilhassa bugün - intibâk kaabiliyeti bizde olduğu gibi bir değer hükmüyle değerlendirilmemiş olan çıkış mevkiini değiştirebilir: öyle ki her türlü yeni teşebbüse açık bir yeni dünyada iradesi, çalışkanlığı veya herhangi bir tabii üstünlüğüyle «kendini kabul ettirebileceğini» bilen çocuk üzerinde hiç bir kompleksin ağırlığı yoktur. Bu sebeple birçok yeni alanda bilgilerimizi zenginleştirmiş olan Amerikalı sosyologlar bu alana pek az şey katmışlardır. Sınıfı tarif için sekiz ayrı vasıf teklif eden Sorokin, bu konuyu U.S.A.'da yapılacak bir araştırmayı sonuçlandırmanın zorluklarına dikkati çekiyor (14). Sosyal hayatta görülen büyük hareketliliğe, ön yar-

(14) Sorokin'e göre sınıf: 1. hukuken herkese açık fiilen yarı kapalı; 2. tesianütle-re dayanan; 3. normal; 4. başka guruplarla çatışma halinde; 5. kısmen teşkilâtli; 6. kendi varlık ve bütünlüklerinin kısmen farkında olan, kısmen olmayan; 7. XVII. yüzyıldanberi batı toplumunun ayırıcı özelliklerinden birini teşkil eden; 8. durum ve meslek gibi iki tane tek fonksiyonlu bağla ve ayrıca sosyal tabakalaşmaya dayanan (başka sınıflarınki ile çatışan bir haklar ve görevler bütünü varlığı) bir bağla bağlanan çok-fonksiyonlu guruplardır. Bak: Sorokin, Social mobility, New York, 1928 ile Cahiers Internatinaux de Sociologie, Cilt II, 1947, sahfa 57 ve 59 daki «Que est-ce qu'une classe sociale» adlı yazısı. İncelediği gerçeğe yaklaşmak için ne kadar gayret ederse etsin bu tasvir tarihî derinlikten yoksundur. Bir toplumun durumu anlamak için geçmişini bilmek şarttır. Eski zamanların kalıntıları, kritik zekâ için eskimiş fakat davranışlar bakımından hâlâ etkili değer hükümleri olmadan sınıf olmaz. Diğer taraftan, uyandırdığı ölçüde sınıf şuurunu ve bu şuurun özelliklerini

gı yokluğuna ve elde edilen mevkiin bugün yarın elden kaçırılabilceğine dikkati çekiyor. Bir seviyeden diğerine geçmek, en azından ırk ayırımı yüzünden baskı altında olmayanlar için her an mümkündür. Burada yalnız ırklar arasında ve çeşitli göçmen tabakaları arasında bir ayırım yapılmaktadır. İtalya, Almanya, Fransa ve hele İspnya'da ise durum bambaşkadır. Buralarda sınıflar hem kapalı hem de her an kapanmaya hazırdır, tenkitçi tahlilin ancak sarsabildiği inanışlar veya eskimiş değerlendirmelerde ısrar edilmektedir.

İngiltere'de elit dolaşımı ve yenilenmesi bile denetim altındadır. Önce okulların sonra meslek çevrelerinin süzgecinden geçen işçi sınıfından çocuklar nerdeyse damlalıkla idareci sınıf içine alınırlar. Her an değişen şartlara iç güdüsel bir dehayla daima uyumuş olan İngiltere, ihtilâllerin kargaşalığından yavaş yavaş gelişerek kurtulmak istediği için, açıkça göstermeden, Pareto'nun kanununu uygulamaktadır: böylelikle tehlikelerin en büyüğü olan proletaryaya kadro teşkil edebilecek bir aydın elitin gizli isyanını ve memnunsuzluğunu önlemektedir. Sınıflar, bir bakıma, monarşinin bekçiliğini yaptığı bir gelenekçilik hâlesi içinde yüzmektedir: merasim ve âyinler, yaşanılan zaman üzerinde hiç bir ağırlığı olmayan eskimiş inanışları sürdürmektedir. Yeni gelenler asalet ünvanlarını elde ettikçe artık eşiti oldukları kimselerin gelenek ve göreneklerini benimsemektedirler. Böylelikle inkârcı tavırları sosyal düzeni tahrip etme istidadı gösteren sınıf âsileri ve kaçakları meselesi ile karşılaşılmadan elit tazelenmektedir.

Gerçekten de - bildiğime göre bu nokta üzerinde pek durulmamıştır - bir sınıf, ağırlığı altında ezildiği bağlardan ancak üst sınıfa mensupken baş kaldıranların ve kaçanların kızgınlık, ihtiras ve

belirmeğe doğru giden bu haklar ve ödevler bütünüünün niteliğini araştırmak yerinde olur - H. CANTRIL ile KORNHAUSER'in *Fortune* (1940) dergisinde çizdikleri Amerikalının kendi portresi daha direkt ve daha doğru olduğu için daha ilgi çekicidir.

Toplumunu dört sınıfa (üst, orta, işçi ve alt) ayıran CENTERS'in aksine CANTRIL klâsik üçlü ayırımdan yanadır ve bundan yetersiz bir «tercihler» yelpazesi doğar.

ya faydalandıkları istismar karşısında vicdanlarının sesine dayanamamaları gibi sebeplerle azaltmak veya yok etmek için uğraşacakları bir «farklılığa» eğilerek yardım etmeleriyle kurtulabilmektedir: bunlar seviyelerinin insanları tarafından mahkûm edilen, hattâ bazan katledilen «hainler» dir: ilk ziraî kanunları kabul ettiren Gracches, Paris halkını «adalet adına» isyana çağıran Etienne Marcel, - başka sebeplerle - bir Sylla veya bir Catilina gibi... Mirabeau'nun oynadığı rolü bu açıdan görmek ilgi çekici olabilir: babasının uzlaşmazlığına ve onu kanunların şiddetine karşı kendi usulünce koruyan mektuplarına karşı ayaklanması; onu karısından ayıran bir mahkûmiyetin kırgınlığı içinde, dehâsına olan güveni, ihtiras ve isteğiyle olduğu kadar hissî bir muhalefet tepkisinin ender şiddetiyle «kastının» uyulması gerekli kurallarına baş kaldırması; müdafaalarındaki hitabet kudretine rağmen, Aix'de kendi «ordre» inden temsilci seçilmek istemesi... (sınıfla ordre arasındaki farkı bilmiyor değiliz; fakat ordre sınıf ön yargılarını benimsemiş, hattâ dağınık statüleri aynı hissî davranışa tâbi tutarak aynı şekle sokmaya çalışmıştır.) Mirabeau Tiers-Etat'ya ancak kendi zümresi tarafından bertaraf edildikten sonra yönelecektir.

Demek oluyor ki, sınıfların tak olarak ne olduklarını anlamak için ne istihsâl, mübadele ve mal zenginliklerin istihlâki deverânı içindeki yerlerini, ne de bağlı oldukları mülkiyet statüsünü incelemek yetmemektedir. Her toplumun tarihini dikkatle incelemek, onu çoğu zaman derinlemesine etkilemeden yüzeyde dalgalandıran kargaşalıkları görmek - herhangi bir toplum devrimci olduğunu iddia edebilir, halbuki farkında olmadığı bir tutuculuk içinde donmuş kalmıştır -, gelişmelerin uğradığı kesintilere, gerilimlere yol açacak veya sabitleşmeler getirecek olan katışmalara dikkat etmek gerekir: Yavaş yavaş ilerleyen bir oluş belki de sosyal bünyenin bir zamanlar faal olan hücrelerine işlemiştir; tenkit, tehlike önünde gerileyen ve gelecekle karşılaşmaktan kaçan bir muhayyileyi paralize eder. Tarihin öğretilerinin çoğu gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyler karşısında gerilemeler ve tereddütlerden ibarettir. Gelenekler sarsılmış, âdetler zayıflamıştır; fakat eskiden korporasyon ve sınıfların kolayca uyduğu şekiller canlıdır; bu şekiller, menfaat ve iştahlarına uyarak hareket eden bir yığın ferdî veya şekilsiz bir kitlenin henüz yaşayan unsurlarını taşlaşmış değirmeninde şekle sokmaya hazırdır.

Üstelik eski prespektiflerin, yıpranmış fakat hâlâ faal değer hükümlerinin, gelecekte önem kazanacak unsurların ve şu anda önem taşıyanların etkili oldukları yerde birçok itibâr endisi birleşir ve çalışır. Burada bunlardan dört tanesini saymakla yetineceğiz:

a) Birincisi bir zamanlar kudreti tayin eden unsuru temsil eder: kilise veya asalet mensubiyet. Bunların gördüğü fonksiyon, toprak mülkiyetinin yavaş yavaş el değiştirmesi ve iktisadî teşebbüslerin gittikçe hızlanarak gelişmesiyle onların olmaktan çıkmış ve burjuvaziye geçmiştir. Fakat bunlar, gene de geleneklerin canlı olduğu ve toprağa bağlı kaldıkları bölgelerde gerçek bir tesire sahip olmakta devam etmişlerdir. İnanışlar, temelleri tenkit yoluyla sarsıldığı zaman bile etkili kalır, açıkça ifade edilmemiş yargı, kırgınlık, spontane tavırlar şeklinde sürer gider. Hissî davranışımızın kökleri şuurlu tasavvur ve fikirlerimizden başkadır, yaptıklarımızın düşündüklerimizi yalanladığı olur. Çok uzun zamandan beri asalet ünvanlarına bağlanmış olan itibarın sürüp gitmesi böyle açıklanabilir. Kilise mensupları, mülklerini ve mahsulden aldıkları yüzdeyi kaybetmelerine ve sadece dinî görevlerini yapar hale getirilmelerine rağmen, lâik törenlerde bile şeref yerini istemelerine imkân veren itibarlarını kaybetmediler. Aynı şekilde büyük devlet müesseselerinin, bilhassa bir zamanlar krala ihtar yollamağa cüret etmiş veya zamanla bir bağımsızlık geleneği geliştirmiş olanların itibarı da canlıdır. Parlâmento ve eski Sorbonne itibarlarını yeni zamanda yerlerini alan kurumlara devretmişlerdir.

b) İkincisi daha da eski bir kalıntıya işaret eder: bu eskilik eğlenceye ayrılabilcek boş zamanlara sahip olmanın bir değer taşıdığı zamanlara kadar gider; bugünkü batı toplumunda eski Yunan toplumunun yapısını çizer. Bedenî çalışma hakkındaki peşin hükmümüzün neden bu kadar canlı kaldığının izahı buradadır: bir tek elite değer verilir, o da klâsik öğrenim görmüş olanlardır; çoğu zaman süs olan bir bilgiçlik muhayyilenin bütün varlığını gösterdiği eserlerden daha ileri tutulur. Bazı çevrelerde tıpkı Vadius ile Trissotin zamanında olduğu gibi, ne Yunanca ne de lâtince bilmeyen hocaya değer verilmediği doğru değil midir? Herkesin faydalı olmasını sağlayacak faaliyetlere sıhhatli bir şekilde yönelmeyi peşin hükümden daha çok hiç bir şey önlemez: hayalî

bir üstünlüğün damgasını taşıdıkları için bazı mesleklere pek çok rağbet vardır, bundan dolayı işler millî ihtiyaçlara göre dağıtılmamaktadır.

c) Savaş kargaşalıklarını takip eden devrelerde açıkça göze çarpan üçüncü endis servet ve servet emareleridir. M. Halbwachs, daha 1905'te (15) yazdığı bir makalede, aşağı sınıflara mensubiyeti alınan ücret, sağlanan gelirin tayin ettiğine, oysa üst sınıflara mensubiyeti masrafların, boş ve faydasız şeyler peşinde koşmanın gösterdiğine işaret etmişti; hesaplı kitaplı bir israf, belki kurallara bağlı bir cömertlik, idareci sınıf mensuplarının uymak zorunda oldukları esaslardandır. Gerek sonradan atlayarak, gerek oradaki durumlarıyla yetindikleri için orta sınıflara mensup olanlar, gerçek durumlarını düzelteren faydalı şeyleri ve tasarrufu seçmelerine veya onlara «hayalî» bir durum veren faydasız şeylerle borçlanmayı tercih etmelerine göre bir seviyeden diğerine gider gelirler. Söylendiği gibi «bir insan seviyesini muhafaza etmelidir». Ve sonradan gelenler, çoğu zaman, en arzulu, elde ettikleri mevkiin en ufak emarelerine en çok bağlı, elde ettiklerini ne pahasına olursa olsun korumaya en fazla azimli olanlardır. Ancak hayat ele geçirilmeleri en büyük gayretlere mal olmuş ganimetleri durmadan çekişme konusu yapar ve kimse onu eski çerçeveler içinde donduracağım diyemez; hareketsizlik isteği fuzulidir, gerçekten hakedilmemiş her zafer geçicidir.

d) Son olarak söylenebilecek olan tekniğin hâkim olduğu bir müstakbel toplumun çizgilerinin belirlediğini söylemek gerekir. Bunun sonucu olarak geçici devre dedikleri «devlet» safhasında kalan komünist toplumlar sınıfları kaldırmak yerine yeni bir sınıf yapısına yönelerek daha da hiyerarşili - aynı zamanda her seviyede devlet kontrolü artıyor - bir teşkilâtlanmaya giden eski toplumları aynı noktada birleştiriyorlar.

X Bir zamanlar seviye farklarının ve her çeşit sosyal engelin ortadan kalkması için istihsal vasıtalarının topluma devredilmesi-

(15) M. HALBWACHS: «Remarques sur la position du problème sociologique des classes», *Revue de Métaphysique et de Morale*, 1905 ve *La classe ouvrière et les niveaux vie*, 1913.

nin yeteceği sanılmıştı; fakat sonra gelir yelpazesi gene açıldı, işletmelerin verimliliği için elverişli olmayan tek seviyeli gelir sisteminin zararlarını verim primleri, tazminatlar örttü, öyle ki kalfiye işçinin kaderi yeniden serfin kaderine yaklaştı ve tek fark olarak artan ve tek fark olarak artan bir istikrarsızlık kaldı, halbuki aynı zamanda «manager» ler bir işletmenin başında bulunan adamdan devamlı bir gayret isteyecek olan bir hayata hiç bir tehlikeye atılmadan ulaşabildi. «Kadroların» durumu gittikçe «işçilerinkine» yaklaşıırken (ancak bunlar kendilerini gittikçe halileşen bir «statüye» bağlayan «zihniyetlerini» muhafaza ettiler) otomobile sahip olmak, harcirah ve makam tazminatları, parasız lojman gibi bütün avantajlar zamanla daha çok devletin kontrol ve yüksek seviyede idare görevi verdiği kimselere gitti. İdarecilerin hakiki bir kast teşkil ettikleri «teknokrasiler» işte böyle belirdi; hiyerarşilerin tepesindeki gelirler arasında görülen fark gittikçe daha az itiraza uğrayan bir değer farkı ifade etmekte, daha şimdiden «özel sektörle» «kamu sektörü» arasında bir ayrılık baş göstermektedir-» sosyal faydanın yer değiştirmesi sebebiyle». Böylelikle buraya kadar söylemiş olduklarımız tasdik edilmiş olmaktadır: sınıflar her an yeni unsurları şekillendirmeğe hazır kalıplardır, bunların içinden görüşleri gelişme «safhası» ile uyduğu için idare etmeye ehil bir elit çıkar. Bu sınıf temsil ettiği iktisadî, ahlâkî, dinî değerlerin hâkimiyeti devam ettikçe iktidarı muhafaza edecek veya devletle arasında bir ayniyet kuracaktır. Çöküşü, ayakta kalabilmek için fiksiyonlara baş vurduğu gün başlayacaktır.

Bu noktada Karl Marx'ın vardığı sonuçları bir bakıma doğrulayan, bir bakıma yalanlayan bir sonuç belirlemektedir. Karl Marx toplum hayatının en önemli olayı olarak sınıf mücadelesini gördüğü halde sınıfların özelliklerini kesinlikle tahlil etmediği için tenkit edilir. Nitekim Marx bazı yazılarında 8 sınıf (16), bazen 7,

(16) Marx'a göre, burjuva devri, toplumu daha net bir şekilde tamamiyle zıt iki sınıfa, iki düşman guruba ayırarak sınıf çatışmasını basitleştirmiştir. Halbuki Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i İkinci İmparatorluk Fransası'nda köylüler, küçük burjuvalar, toprak aristokrasisi, kapitalist burjuvazi ve proletarya olmak üzere 5 sınıf görmektedir. *Révolution et contre-Révolution*'da Marx, sa-

bazen 5 sınıftan bahsetmiş, halbuki «Sermaye» sinin son sayfalarında bunların sayısını 3'e indirmiştir: toprak sahipleri, kapitalistler, işçiler... Ancak onun bundan çıkabilecek sonuçları aramadığı görülmektedir. Bunun sebebi, her şeyden önce aksiyon endişesinde olduğundan, -ihtilâlcî aksiyon-, varlıksızları varlıklara karşı ayaklandıran ve ona göre sadece istihsal prosesinin sebep olduğu çatışmayı mümkün olduğu kadar çarpıcı bir şemada tesbit etmek istemesidir. X

«İnsan, demektedir, yabancılaşmadan -alienation- ve hayvanlıktan daha yüksek bir birliğin uzak habercisi olan bir bölünmeyle toplumun iki rakip sınıfa ayrılması pahasına kurtulabilir. Fikir plânı yerini bu defa maddî zenginlikler istihsalî plânında bir defa daha Hegel diyalektiği ile karşılaşıyoruz ve yabancılaşma -alienation- ikili bir anlam kazanıyor: insanın kendisini bulduktan sonra istihsal ettiği mal ve tâbî olduğu Tanrı yararına kaybetmesi.

Pareto'nun gösterdiği gibi, bu tahlilde son derece muğlak olaylar son derece basitleştirilmiştir: çünkü aslında çatışma, evrende olduğu gibi toplumda da, her şeyden önce, tezat halindeki fetih ve muhafaza arzuları, ebedî anlaşmazlıklarının sebebi olan tezat halindeki ataklık ve ihtiyatlılık vasıfları, zaman zaman benimsedikleri idealler arasındaki ayrılıklar sebepleriyle nesiller arasında göze çarpar (17); bizzat sınıflar içinde, her çeşit enflasyondan kaçan ve fiyat istikrarı isteyen mülk sahipleri ve yüksek memurlar ile tutumdan çok gelir düşünen ve kazanç sağlayacak her çeşit hal çaresini tercih eden teşebbüs idarecileri arasındadır; aynı zamanda «kadrolarla» «manager» ler arasındadır: bu sonuncular bedenî faaliyeti olduğu kadar zihnî faaliyeti de istismar ederek kârların en büyük payını kendilerine ayırmak istemekte, kadrolarsa proleterleştirilmelerine imkân bırakmamak ve sosyal önemlerini kabul ettirmek için gayret sarfetmektedirler; ve niha-

dece ziraatçiler grubu içinde dört sınıf ayırmaktaydı. Bunlar: büyük köylüler, küçük köylüler, serfler, göçmen tarım işçileriydi. Onun da sınıfların bünyesindeki çatışmaları kaçırmadığını bu ispat etmektedir.

(17) Bu konuda F. MENTRE'nin «Les conflits entre les générations» una bakılmalıdır.

yet, çatışma, proletarya içinde her an yeniden beliren ve bazı unsurları zar zor ele geçirilmiş bir durumu istikrara kavuşturmak için mülk sahibi statüsünü hedef tutan elite onları hainlikle suçlayan proletarya arasındadır. Öyle ki sınıf mücadelesi bilhassa, gittikçe zayıfladığını hisseden ve hukukundan şüpheye düşen bir yönetici elite henüz tesirsiz fakat geleceğe açılmak için sabırsızlanan bir yeni elit arasındadır. Esasen çağımızın dramı, daha iktidarı bile elde edemedi çöken veya her an biraz daha durgunlaşan veya muhafazakârlaşan bir toplum içinde elde ettiği avantajlarla yetinen çözülüş ve kuruluş ritimlerinin gittikçe artan hızlanmasındadır.

Bunlara rağmen, Karl Marx, sınıflar içindeki hareketlerin tıpkı çok küçük madde parçalarının yer değiştirmeleri gibi makroskopik çarpımlar bırakarak yok olduklarını ve böylelikle toplum gelişmesinin temel olayı olarak iki sınıf arasındaki mücadeleyi kaldığını haklı olarak görmüştür. Diğer taraftan George Gurvitch, sınıflar ve meslekî zümreler içindeki düşmanlıklarının yoğunluğunun sınıf mücadelesinin yoğunluğuyla fonksiyonel münasebet halinde olduğuna dikkati çekmiştir;

Bu münasebet ters bir münasebettir: unsurlardan biri bir yönde gelişirken diğeri aksi yönde gelişir... Sınıf çatışması ne kadar şiddetli olursa bunlardan her biri içindeki guruplar arasında görülen öne geçme mücadelesi o kadar şiddetinden kaybeder; aksine mahrum sınıfın zengin sınıf üzerindeki baskısı azaldıkça bu sınıf içi çatışma şiddetlenir. (18) Bu şemanın en ileri mantikî sonuçlarına götürülmesi şu sonucu verir: sınıfsız bir toplumda - böyle bir toplum olabileceği farzedilirse - çatışma o kadar şiddetle yeniden belirir ki başlangıçta sınıf içi taraflar çatışması olan bu gelişmenin sonunda yeniden bir idareci sınıf teşekkül eder. Benedetto Croce'nin hatırlattığı gibi, mücadele asla durmayacaktır; çünkü mücadelenin sonu hareketsizlik, donma, ölümdür (19). Bir

(18) G. GURVITCH, *La Vocation actuelle de la Sociologie*, P.U.F., 1950.

(19) B. CROCE, *Materialismo storico ed Economia marxista*, Le Terza éd. VIII, 1948 ve *Contribution à ma propre critique*, tercüme Chaix-Ruy, Nagel, 1949.

yandan durmadan gerilemeler, bunları takip eden ilerlemeleler ve yeni gerilemeler - bunlar hep böyle sürecektir - olurken bir yandan insan tabiatının yapısında bulunan eşitlik ve farklılaşma eğilimleri çatışacak ve zaman zaman biri ileri biri geriye geçecektir.

Karl Marx'ın mahareti kendisinden önce dağınık bir halde olan bir bilgi konusunu kuvvetle tahlil etmiş olmasında ve kapitalizmin çöküşü ile devlet benim deyen burjuva sınıfının iktidar atılışı sonucunu mutlaka verecek olan bir gelişimin insan iradesinden müstakil ve zaruri olduğunu göstermesindedir. Böylece, hissi taleplerle önüne geçilmez bir zarurilik hissini en yüksek noktaya ulaştırarak şuurlu iradeyi ve dialektiği aynılaştırmış ve kendisinden sonra gelen ve onu takip edenlerin ustalıklı kullanımları bir zihni baş dönmesi yaratmıştır; nasıl olur da içinde yaşadıkları devreyi anlayamayan ve onunla birlikte yürüyemeyen daha şimdiden yok olmağa mahkûm bir idareci sınıfın kalıntıları olan geçmişin eskimiş temsilcileri, sosyal ve teknik değişikliklerin yeni kurumlarla yeni bir rejimi *volens nolens* önüne geçilmez hale getirdiği sırada modası geçmiş kurumlarla rejimi ve bunları meşrulaştırmak iddiasındaki devri geçmiş hukuku savunmağa cesaret edebilirler? Böylece herşey sarsılmış olmaktadır: işle sermaye arasındaki münasebetleri tesis eden mukaveleler, bunlara hürmetin temeli olan aklı mantık, ve hattâ idareci sınıfın üstünlüğüne ve hukukuna olan güveni. Önüne geçilmez bir gelişmenin şuurundan doğan bir rahatsızlık bir huzursuz vicdanla birleşir; bu hal insanı imtiyazlarının bağlı olduğu eski zamanların süratle unutulmasını istemeğe kadar götürür. İşte zengin sınıfla mahrum sınıfı - yerli halkla kolonları - ayıran, önceleri aşılmaz farkın azalmaya başladığı bu anda eskiden beri gizli kalmış talepler ortaya çıkar ve sertleşir. Adaletsizlik, durumu muhafaza iradesi gevşedikçe ve onu haklı gösteren hayali bahaneler birer birer kayboldukça çok daha dayanılmaz bir hal alır.

Buna uzlaşmaz çatışmalara sebep olan iki ayrı plân daha ilâve edilmelidir. Aynı tepkilerin, benzer davranışların aksettiği, muğlâk özenmelerden, ifadelenmemiş korkulardan, yakınlıklardan ve ortak anılardan kurulu bir kollektif şuur vardı. (20). Bunun yanı

(20) İncelememizin bu noktası hakkında bak: «Conscience normale et conscience morbide des peuples», *Revue de Psychologie des peuples*, 1949.

başında tamamiyle ayrı olarak, sınırları hesaba katmadan herşeyin ayırdığı sanılan insanları birleştiren bir sınıf şuuru beliriyor. Böyle birleşen insanlar arasında geçmiş, kurumlar ve âdetler bakımından önemli ayrılıklar göze çarpıyor, fakat hepsi de isteklere ve aynı kırgınlıklara sahipler. Ve bu istek ve kırgınlıkların öyle bir hissî yükü, «tahakkümü» sürdürmek isteyen ırklara, guruplara, veya sınıflara karşı öyle bir kin ve âdeta mistik ortak nokta var ki davranış ve düşünüş farkları susmakta ve bu dağınık unsurlar arasında bir kaynaşma olmaktadır. Demek ki sınıf şuuru esas bakımından hissî olup bir hissî mantığa uymaktadır; bu, duygular şiddetleri sebebiyle her an çılgınlık halini alabileceklerinden bu şuur, patolojik halin, hastalık halinin sınırında yer almaktadır. Uzun ızdırapların sebep olduğu şüphelere bir anlam kazandırdığı, kırgınlıkları billûrlaştırdığı için yarı mistik bir etkisi olan «ihanet v.s.» gibi kelimeleri yayan da bu şuurdur. Bu noktada, isyanın lüzumsuzluğunu ve yuvadaki sefaleti hatırlattığı zaman bile akıl ve şuur tesirsiz kalır. Bir çeşit ümitsizlik insanı yakınlarını ve kendisini imhaya sürükler. Bu hislerin ve kırgınlıkların yakıcı lâvını kaplayan nihilizmin soğuk iradesidir. Tchakotine'in başarıyla belirttiği gibi, bu şuura tesir etmek veya onu meydana getiren gizli hisleri uyandırmak veya durdurmak için insan davranışının mekanizması ve en derin hislerin tuşlarıyla çoğu esrarlı şekillerde oynayan sembollere ve sloganlara başvurmak gerekir.

Marcel Proust, Guermantes,ların hizmetçi kullanmalarına Françoise'in gösterdiği tepkiyi incelerken ince bir psikolog olarak belirir. O ana kadar efendilerine bir köpek sadakatıyla bağlıyken ve onlara karşı karanlık ve kıskanç bir sevgi duyarken birden «istismar» edildiğinden, sınırsız «bağlılığının» alçakça kullanıldığından şüpheyeye başlar; akli başına gelir, o zamana kadar sevmiş olduklarının kusurlarını keşfeder ve onlardan bir türlü kopamadan onlara karşı nefret duymağa başlar. O andan itibaren davranışına pişmanlık ve bağlılık gibi zıt duygular hakim olacaktır. Buradaki şüphesiz sadece bir psikolojik tahlilden ibarettir ve yetersizliğini inkâr aklımızdan geçmiyor. Sosyal mesele ihmal edilmemiş olmakla birlikte göz ucuyla görülmüştür. Bununla birlikte böyle bir şahadetin değeri inkâr edilemez: dramatik bir yoğunluğa yükselmeden sivri noktalarını gidermeğe çalıştıkları doğuş halindeki

anlaşmazlıkları aydınlatan psiko-dram ve sosyo-dram tecrübele-beleriyle aynı noktada birleşmektedir. Bu metotlar, sosyal gurup içinde tahammül edilmez hayat şartı farklarının bulunmadığı ve en aranan statülere kadar ferdî yükselme imkânlarının açık bulunduğ u ölçüde etkili olurlar. (22).

Marksizmin patlayıcı noktasına çıkarmağı başardığı bu hissî şuurun örtülü varlığı hesaba katılmazsa, idareci sınıfa karşı, şiddetle saygı isyanla tevekkül arasında tereddüt eden, haksızlık ve eşitsizliğin düşmanı olmalarına sebep olan kızgınlıkla 'kahramanlar' karşısında uzun zaman baş eğmelerine sebep olan saygı ve korku arasında bölünen ızdırap çekenler kitlesini ayaklandıran anlaşmazlığı anlamak mümkün olmaz. Sözde geleneksel değerlerin tesiri -veya iktidardaki partinin elindeki kuvvet- azalmaya görsün, veya bu parti bu kuvveti artık savunduğ u dâvanın doğruluğ undan şüphe ettiğ i için veya o ana kadar ileri sürdüğ ü mülkiyet hakkının meşruluğ una pek inanmadığı için bu kuvveti kullanmakta tereddüt etmeye görsün, şimdiye kadar baskı altına alınabilmiş olan kin ve güvensizlik duyguları birden boşanır. «Yeryüzü cehenneminde yaşayanlar» kalkarlar ve bir açlık yürüyüşüne girişiler; serflerin senyörlerin uzun yıllar yaşama şartlarındaki bir vasıf farkının haklı gösterdiğ i hukuklarına karşı ayaklanırlar; istismar edilmekten bıkan işçiler barikatler kurarlar (23). İşte bu sebeple sınıf istihsal faaliyeti içindeki yerine, az veya çok bilerek yerine getirdiğ i bir fonksiyona bağlanamaz. Meselâ J. Schumpe-ter'in, Jean Lhomme'un tariflerini düşünmekteyim: J. Schumpe-ter şöyle yazıyor: «her sınıfın, üyelerinin sınıf davranışlarına göre gerçekleştirdiğ i, kanaatlarına göre yerine getireceğ i bir fonksiyo-

(21) Bilhassa Françoise'in birinci portresi olan Jean Santeuil'ün Ernesine'ine bak.

(22) Burada şüphesiz bazı temel farkları, de Tourville'le Paul Bureau'nun cemaatçı yetişme ile bireyci yetişmeyi ayırarak aydınlığ a çıkardıklarını hesaba katmak gerekecektir. (Cemaatçı yetişen tek başına yaşayamaz kendini bir cemaatta bağlı hissetmek ihtiyacındadır; bireyci yetişen farklılığını muhafaza etmek ister.) Toplumlar içlerinde bu eğilimlerden birinin veya diğ erinin hâkim olmasına göre komünizme yatkın olur veya olmazlar.

(23) Bu açıdan 1789 Fransız İhtilâlinin can alıcı ânı halkın ve Meclisin baskısıyla Kralın kendisini koruyan yabancı birlikleri geri gönderdiğ i ânıdır.

nu vardır. Ve sınıflardan herbirinin kollektif yapıdaki yeri bir yandan bu fonksiyona verilen mânaya bir yandan da sınıfın bu fonksiyonu başarıyla yürütmesi gerektiğini anlama derecesine bağlıdır, öyle ki sınıfların birbirlerine nisbetle durumlarının değişmesi bu iki yönde beliren değişikliklerle açıklanabilir. (24). Buradan hareketle, marksizm hakkındaki tahlillerinin doğru ve objektif olduğuna inandığım Jean Lhomme bir fonksiyonel teori geliştirir; fonksiyonu iki vasfıyla tarif eder: A) hiyerarşi derecelerine göre değişik nisbetlerde idarî ve icraî vasıf taşıyan işler bütünüdür. B) ekonomik unsurlar ağır basmakla birlikte sosyal ve ekonomik unsurların beraberce etkili ve önemli oldukları, etnik unsurun hiç önem taşımadığı işlere tekabül eder. /

Jean Lhomme şu hükme varmaktadır: «sınıf, birlikte yerine getirilecek bir fonksiyonu olan, bunu bilen ve yapmak için elinden gelen herşeyi ortaya döken bir insan gurupudur (25).

Kanaatımca bu tarif, somut tarihî gelişim bakımından sadece diyalektik bir hal çaresine bağlanabilecek bir meselede istatistik bir görüş olmaktan öteye geçmez. Nitekim gerçekte de esasta hissî bir şekilde arzularının farkına varma tarzlarını ve yapılarını tayin eden ırkların, kastların, sınıfların bir toplumdan diğerine değişen tarihidir. Şüphesiz çatışmanın normal ve yapıcı bir muhalefet durumuna indiği tam mânasıyla dengeli bir toplumda sınıf şuurunun bir fonksiyon şuuruna doğru gideceği bir gerçektir. Bu tamamıyla ancak sınıfsız ve değeri verilmiş bir işi en iyi şekilde yapmanın tatmin edici olduğu bir toplumda olabilir. Fakat bu bir ütopya değil midir? Nitekim şimdi bunu göreceğiz. Günümüze kadar ideoloji hâkimken şimdi «teknik» unsur gittikçe ar-

(24) J. SCHUMPETER: «Die Sozialen Klassen in ethnisch homogenen Milieu art. 2» *Archives für Sozial wisserschaft*, 1927.

Ayrıca bak: W. SOMBART, *Le Socialisme*, DELEWSKY, *Antagonismes sociaux*; P. DE ROUZIERS, *L' état de la société moderne*; NICEFORD, *Les classes pauvres: recherches anthropologiques et sociales*, fransızca tercümesi, 1905.

(25) Bu inrelememizin hacmi elverişli olsaydı «gurup şuurunun» «sınıf şuuruna» karşı koymakta devam ettiğini gösterirdik.

tan bir önem kazanıyor; fakat bu önemi haklı kılabilmek için, insanda hissî ihtiyaçlar büyük önem taşımakta devam ettiklerinden, yeni bir mistik yaratması, yeni efsaneler icat etmesi gerekir. /

«En yüksek, en zengin sınıflarla kitleyi» karşı karşıya getiren Encyclopedia Britannica (v sınıf) nın bu müşahedesi bana bütün bu sistematizasyon denemelerinden daha ilgi çekici görünmektedir: çünkü kitleden sınıfa geçebilmek için bir ön safhanın aşılması, bir statünün kazanılması gerekir; her halde bu sebeple olacak, en fakirler haklı görülmesi mümkün olmayan fakat gizli bir sebebe dayanan bir tercihle safil ve devamlı işsiz kitlenin «alt sınıfına» mensup olmaksızın «çalışanlar sınıflarına» mensup telâkki edilmek isterler. Proletarizasyon procesi, sınıfları parçalayarak münferit fertlerden meydana gelen bu yığından meydana gelen kitleyi yaratır. Uzun asırlar boyunca - ne yazık her çöken medeniyetle bu asırlar geri gelir - fakirler kullanılabilen birer eşya, bir edevat dünyasının basit birer parçası durumundan, donsuzluktan, statüsüzlükten kurtulmamışlar, kendilerini o kadar insanlıktan uzak hissetmişlerdir ki tek bir hak bile talep edememişlerdir. Bu sebeple J. - B. Vico'nun *Yeni Biliminin* en aktüel, en önemli yönünü tarihçilikten çok sosyolojiye yakın olan yönü, pleblerin başlangıçta içinde buldukları şartlara dikkati çekmesi olduğuna git-tikçe daha çok inanıyorum. /

Bu incelemenin en değerli yönlerinden birisi sınıflar içinde kastların nasıl belirdiğini ve bir «hukuksuzlar» kitlesinin nasıl bir sınıf şuuruna ulaştığını göstermesidir. Hindistan'daki kastların gelişmesi hakkında bildiğimiz sınırlı bilginin teyit ettiği de bu değil midir? Bir ilk tahlil bizi çok basit ve Marksizmin teklif ettiği şemaya götürür görünmektedir: sınıf kasttan çıkmaktadır. Önceleri tamamiyle kapalı olan ve yabancı unsurların sızmalarını sert tabularla yasak eden kast, yabancı unsurları kovmaktan yavaş yavaş vaz geçerek aralanıyor, sonra sınıf haline gelinceye kadar açılıyor. Bu gelişme istihsaldeki gelişmeyi adım adım izliyor.

Fakat, ince tahlilde bu görüş son derece aceleci görünmektedir. Gelişme daha muğlâktır; tenkitçi düşüncemiz için ne kadar anlamsız olursa olsun inanışlar işe karışmakta ve önüne geçilmez bir mantıkla önemli sonuçlar doğurmakta ve hayatî bir rol oyna-

maktadır. Arı ırkın fetihlerine kadar çıkarsak daha o zaman bir üçlü bölünme olduğunu görürüz. Fatihler, fetih devresinde bile üçe bölünmüşlerdi: dinî brahmanlar sınıfı, asiller ve askerler sınıfı olan Katyalar ve çoban, tarımcı ve daha sonraları tüccarlardan meydana gelen ve homojen olmayan Vekyalar. Bundan iktisadî gelişmenin her sınıfın icra ettiği fonksiyona, buna bağlı işlerin dikkatle yapılmasını istemesine bakarak tarif edilebileceği dereceye vardığı sonucu mu çıkarılacaktır? Bu şüphesiz bir dereceye kadar doğrudur ve Peguy'nin en mütevazi zanaatkârda gördüğü şeref duygusu buradan kaynak almaktadır. Fakat bu ilk iki sınıfın önceliğinin şu sebeplere de dayandığının inkârı demek değildir, bu sınıflardan birincisi camiayla mukaddesat arasında mevcut münasebetleri tesis ve idare eder, ikincisi ise soyludur, silâh kullanma mesleği de şerefli bir meslek olup ilâhî menşee ve uzun şecereye sahip olanlara hastır.

Parçalanma ve hiyerarşileşme yoluyla ileri safhaları içinden çıkararak sonuncu sınıf, vekyalar sınıfı, hiçbir hukuku olmayan ve yerli halk kitlesinden müteşekkil kudraların varlığı sebebiyle bir değer kazanır. Tanrılarında ve inanışlarından mahrum kalan bu sonuncular sosyal merdicenin en alt basamaklarını teşkil ederler: sadece dokunmakla veya gölgelerini görmekle bu şanssızlığa uğrayanların gıdaları pisenmiş olur. Bunlar alçaklıklarına durumu değiştirmek için en ufak gayret sarfetmiyecek kadar inanmış dokunulması caiz olmayan zavallılardır. Bu sınıfların açılacak yerde kendi içlerine büsbütün kapanmalarının, kalıbı içine mesleklerin aktığı kastlar teşkil etmelerinin sebebi, René Grousset'nin de görmüş olduğu gibi (26), sosyal ve siyasî davranışın altında yatan dinî olayların «temel şahsiyeti» şekillendirmesidir (27). En sonunda her şeyi açıklayan din veya çözülen bir ilkel dinin yarattığı bâ-

(26) R. GROUSSET: «Göçler, Brahmanlar ve Katyaların teşkil ettikleri idareci sınıfların imtiyazlı durumlarına çok yararlı olduğu için bunlar tarafından hararetle benimsenmiştir», diyor. Bak: GROUSSET, *Les Forces religieuses dans la vie politique*, Paris Üniversitesi Siyasî İncelemeler Enstitüsünde 1946-1947 yılında «Doğu Asya'da inançlar ve dinler» konusunda verilmiş olan derslerden.

(27) Kardiner'in hatası dinî tâli bir müessese olarak almasıdır.

tıl inanışlardır. Yeryüzü hayatı devrevî yeniden doğuşları düzenleyen ve gökyüzünü kısımlara ayıran teolojik fiksiyonlara göre şekillenmiştir. (28).

Böylelikle sosyal eşitsizlik, ortadan kalkacak yerde, gelişme prosesinin her ânında, onu haklı kılan veya temellendiren bâtil inanışları vasıtasıyla yeniden belirlemektedir. İhtilâlcî bir din. olan Budizm, samimiyetle tahrip etmek istediği çerçevenin içine süratle hapsolmaktan kurtulamaz. Çünkü insan şuurundan onu şekillendirmiş olan efsaneler hiç bir zaman silinmez: bunlar sayesinde her en yeni sınıf ve kastlar karatılır, bir adalet ve eşitlik talebinin boşuna karşı koyduğu bir eşitsizlik yeni imtiyazlar lehine teessüs eder.

Kastlar hakkındaki bu incelemenin bizi götürdüğü sonuçları çabucak özetliyelim: etimoloji yönünden Brahma, ruhban sınıfın sırrını elinde tuttuğu ve ilâhî varlıkla münasebete geçmesini sağlayan ilâhî kelâmıdır. Bir adım daha atılmakla, bu ilâhî kelâm, bu mukaddes söz ilâhî varlıkla aynı telâkki edilecektir. Bu isimle tanınacak, bu isim her hangi bir yerdeki varlığını belirtmeye yetecektir. Bu durumun Branman'a sağladığı iktidarı kim görmez? Bu sayede, aile tanrılarına klânı koruyan üstün tanrıların eklenmediği andan itibaren imtiyazlarını kimsenin münakaşa edemediği bir sınıf kurulacaktır. Bu daha da kuvvetli tanrılar kendilerine has merasimler isterler. Bunları kim bilirse hayat ve ölümün görünen ifadesi aşırı tercümesi oldukları değişime (metamofoz) hâkim olan sırları elinde tutar.

Gelişme, sürekli olmak şöyle dursun, gerilemelerle kesintilere uğrar: iki dünya arası hiç bir âyinin uzaklaştıramadığı yarı şeytanî varlıklarla doludur: yerliler -renkli adamlar veya paryalar-hayvanlığa yakın bir hale terkedilmişlerdir, onlara dokunmak bile bir tehdittir. Böylelikle Hindistan'ın sudraları eski Roma'nın pleblerini ve ortaçağ başlangıcının serflerini hatırlatırlar. Ancak, plebler patricilerin imtiyaz ve haklarını elde edebildikleri, serfler

(28) Georges Dumezil ve Emile Benveniste'e göre üçlü ayırım Scyte iranlılarında ve her birini Jüpiter-Mars-Quirinus'tan birine bağlayan eski lâtinlerde de görülür.

hıristiyan imanı ile insanî bir duruma yükselebildikleri ve her ikisi de ayaklanıp hürriyete kavuşabildikleri halde, Rarmanın ağırlığı ve suçluluk hislerinin eziciliği altında «hukuksuzlar» durumunda kalan sudralar bugün bile kendilerini kurtaracak olan kanun ve kurumları reddetmeye hazır görünmektedirler.

Bu incelemenin sonlarında düşünceyi tuhaf bir durumda görmekteyiz: düşüncenin insanın büyüklüğünü yaptığına şüphe yoktur; fakat bunu sadece sathını aydınlattığı bir hissî fon üzerinde farklılaştırarak yapmaktadır. Hayat tecrübelerini tefsir etmekte fakat bunların en saçma sonuçlarını bile kabul etmektedir. «Sınıf şuurunun» temelinde, fikirlerden çok, olumsuz duyguların, korkunun, çekinmenin hakim olduğu gayri aklî tavır alışlar, hissî tepkiler vardır; farklı başlangıç mevkilerinin, farklı düşünce tarzları ve zevklerin ayırdığı insanları zaman zaman bir araya getiren odur. İhtilâlin başlarıncı Meclisin XVI. Louis lehindeki meşhur vetosunun ilânına karşı beliren protestolar hatırlansın. Bir çokları bu vetoyu hayalî bir şahsiyet gibi casuslukla suçluyordu; cehaletleri ne kadar gülünç olursa olsun, aslında tepkilerinde yanılmaktaydılar. Bilindiği gibi bu tepki, aslında meşhur vetoya taraf-tar olan Mirabeau'yu Paris halkının hiddetine karşı çıkmamağa zorladı. Bu şekilde iki sınıf kendiliğinden ümit ve endişelerinin etrafında toplandığı bir meselede birbirlerine karşı çıkmaktaydı: bir yanda, geleneksel değerlere bazen kendilerine rağmen sadakat gösterenler milleti kraldan ayırmayı kabul etmiyor; öte yandan başkaları şiddetinden emin oldukları bir kızgınlıkla kralı suçluyor ve istemiyorlardı. Hissî unsurlar hâkim olur olmaz sınıf taleplerinin ifade bulduğu kulüp çevresinde toplanır, ve hiddetinin dalgalanması aklî tasavvurların ince zarını yırtar.

Karl Marx, «tarihi» sınıf ve kast kavgalarının şeddetlendiği alan olarak düşünmekte yanılmamıştı. Bu kollektif kuvvetler çatışınca içlerinde bulunan ikinci derecede davranış ve menfaat çatışmaları görünmez olur ve o ana kadar her şeyleri ile, mevki, hayat seviyesi, meslekî faaliyetleri, çevre, aile gelenekleri ile farklı görünen insanlar dirsek dirseğe mücadeleye atılırlar.

Tarihin hızlanmış olan ritmi tekrar yavaşlar, bu büyük patlama yatışırken bu iç çatışmalar yeniden öncelik kazanırlar. Çünkü çatışan sadece berrak fikirleri ve hissedilmekte olan ihtiyaçları

temsil eden aktüel kuvvetler olmayıp aynı zamanda çok eski unsurlarla yüklü uygarlıklarda yaşayan geçmişin bütünüdür.

Geçmiş, bizi irademiz dışında harekete getirir: biz, düşünce-mizle yıktığımızı sandığımız fakat ansızın belirip bizi kurtulduğumuz hayalinde olduğumuz içgüdüsel hareketlere sürükleyen tavır ve davranışların esiriyizdir. «Sınıf» olayı sadece «statik» (29) bir tasvirle kavranılamaz, onu hem geçmişi hem de şimdiki halini geleceğe uzatan hayalî gelişmesinin meydana getirdiği zaman içindeki «atılışı» içinde, tarihî projeksiyonuna göre ele almak gerekir: sınıf, ırk kavgaları ve entegrasyon meselelerinden başka kaygısı olmayan Amerika gibi bir memlekette açık, «saflık» kaygılarının ve her türlü «uygunsuz evlenmeye» karşı reflekslerin hâlâ var olduğu bizde yarı kapalıdır; benzer inanışlarla birbirlerine yaklaşanların arasından bile bir kısmını bir yana bir kısmını öte yana atan bir bölünme çizgisi geçer. Böylelikle, aslında çok keyfî olan J.-P. Sartre'ın şu basitleştirmesi teyit edilmiş olur: bir yanda muhafaza etmek istedikleri avantajları bir takım sebeplerle haklı göstermeğe çalışan toklar, öte yanda «daha iyi» bir düzen hayal eden ihtilâlciler. Proudhon'un da görmüş olduğu gibi «mülkün önceliği», «mülk sahipliğinin» kuvvetli tesirinden ebedî bir çatışmanın şartları doğar. Demek ki tarih içinde millet kavgalarından da çok yer tutan bu sınıf kavgası aşağı sınıfların farkına vardıkları ve idareci sınıflarla aralarındaki mesafe azalır azalmaz artık rıza göstermiyecekleri eşitsizlikten ayrılmaz. Bu eşitsizliğin çıkış noktası ekonomik şartlarda veya belli bir istihsal yapısından çok bir inanışlar ve bâtıl alışkanlıklar sistemindedir. Buna göre tanrılarından edilmiş, yiyecek ve yardım dilenmeğe mecbur bırakılmış pleb, serf, sudra artık insanîyetin bir parçası sayılmaz. Bunlar sivil hayatın her türlü - dinî ve başka - tören ve âyin gerektiren faaliyetlerine ait hiç bir hakka sahip değildirler. Ortada iktidarı elinde tutan iki sınıf vardır: şecereleri Tanrılara varan «kahramanlar» sınıfı ile Dünyayı mukaddes varlığın taşkınlığından koruyan Brahmanlar veya ruhban... (30).

(29) Bu tasviri tahlillerin en iyisi hiç şüphesiz G. GURVITCH'in *La Vocation Actuelle de la Sociologie*'de yaptığıdır, sayfa 345.

(30) «Maske» teşhirlerinin ve maskelerin vesile verdiği törenlerin sayısız ilkel toplumda başka bir anlam taşımadığı bilinmektedir; bunlarla veya başka şekillerde, ne pahasına olursa olsun ölüleri uzaklaştırmak lâzımdır.

Şu halde, sınıflar ve sınıflar arası münasebetlerin yapısı «kilit olaylardan» biri değilse bile bugünün gerçeğini anlamakta başvurulacak ana noktalardan biridir. Ne var ki tarihî materyalizm, sınıfların gelişme ve değişmelerine ideolojileri ve hattâ dini dahil etme çabalarına rağmen çok dar görünmektedirler. Neredeyse tasavvuru bile kabil olmayan «muhtemel şuur» kavramını uzun zaman önceliklerini ileri sürdüğü iki uunsura - sınıfın istihsal içindeki yeri ve diğer sınıflarla münasebet - boş yere eklemektedir; çünkü, tarihî ânın gereklerini doğru olarak hesaba katmak endişesiyle taktiğin sınırlarını ve çatışmanın götürülebileceği noktayı doğru olarak seçmek, bir kollektif şuurun değil, derin görüşlü bir kişinin işidir. Çünkü bunun farkına varan ve ulaşılacak hedefle vasıtaları doğru olarak tesbit eden düşünce daima bir kişinin şuurunda belirir. İhtilâl tekniği, her şeyden önce, çatışmanın, yani bir sınıfın saldırganlık ve bir diğerinin karşı koyma ve ara sınıfların çatlama ve dağılma kabiliyetlerinin hangi noktaya kadar itileceğini tesbit etmek zorundadır. Bir marksist için bütün genişletme denemelerine rağmen tarihin özü «istihsal münasebetlerinde, yani sınıflara bölünmeye, devletin kuruluşuna, hukuka ve akisi sonradan sanat, bilim ve dinde görülen ahlâkî ve sosyal hislerle âdetlerden başka bir şey olmayan şu ideolojilere sebep olan iktisadî şartlardadır» (31).

İktisadî faktör herhalde ancak tam bir spiritüalizmin insanın durumuna bir değer kazandırdığı ve eski eşitsizlikleri geçmiş devirden kalma artıklar şeklinde yeniden ortaya çıkardığı anda hâkim olur. Orta çağın başlangıcından beri bu değerlendiren inanışların yavaş yavaş gelişmesine şahit olmaktayız. Esarete mahkûm ırkların ve aşağı sınıfların kurtuluşu iki unsurun bu şekilde bir araya gelmesiyle mümkün olmuştur. Bu unsurlardan biri kuzeyli esaret aleyhtarlarında ayrılık harpleri arifesinde kuvvetini kolayca seçebileceğimiz ve Kant'ın emperatifinin soyut kelimelerle ifade ettiği ideolojik unsur, öteki de tekniğin ve âletlerin gelişmesidir. Böylece sınıf yapısı değişmiş, işsizliğin kemirdiği fakir sınıfla idareci sınıfın arasında herşeyden önce sosyal yükselişlerini güven

(31) B. CROCE: *Materialismo Storica ed Economia Marxistica*, o.c. Laterza, Bari, 1902.

altına almak endişesindeki orta sınıflar çoğalmıştır. Daha kalabalık olan bu sınıflar aralarındaki engelleri kaldırarak kendilerini, belli bir hayat seviyesi, istihsaldeki fonksiyonlarının önemi, yaptıkları masraflar - bilhassa çalışmalarının değeri ve rollerinin farkına varmaları sebebiyle lükse giden masrafları - ile tarif etmişlerdir. Aynı anda bu sınıfların içinde, önüne geçilmez bir mücadelenin sonunda gerekli işbirliği ve dengenin gerçekleşeceği tutarlı bir gelecek hayali teklif eden yeni elitler teşekkül etmiştir.

Fakat günümüzde kesin bir yatışma ve sınıfsız bir toplum ummak boşadır. Ne komünist olduğunu söyleyen dünya ne de kapitalist kalmış olan böyle bir yöne girmiş görünüyor. Şüphesiz, komünist olduklarını söyleyen toplumlarda devleti gerçek müstahsil sınıfının şuur ve ihtiyaçlarının ifadesi haline getirdikleri için eski idareci sınıf parçalanmış, dağılmış ve yok olmuştur. Geriye kalan bir kaç kalıntı da yeni düzene katılmıştır. Fakat bu defa daha uzun zaman ızdırap çektiği ve zorluklarla uğraştığı için daha sert olan yeni bir elit bıkılmış ve istihsal vasıtalarının kontrolünü ele geçirdikleri ve teknik âletler hızla geliştikleri için iktisadî iktidarı ve bir mistiğe bağlı bir bürokrasi yarattıkları için de siyasi iktidarı birlikte ele geçirmiştir.

Kendi kendinden şüphe hissini parçalayıp dağıtmadığı her yerde kapitalist Dünyadan artan kalanı da aynı tehlike beklemektedir. Orada da gittikçe daha sıkı bir şekilde denetim altına alınan ve önceden belirlenmiş «sosyal mevkilerden» başkasına hak iddia edemiyen bir yığınla birkaç imtiyazlı arasında aynı çatışma vardır.

Bir yanda teknisyenler, bilginler, memurlar, «manager» ler ve yerleri başkaları tarafından doldurulamadığı - doldurulamadığını kendileri iddia ederler - ölçüde yüksek ücretler alan müdürler, öteyanda gittikçe daha çok akla ve hesaba dayanan bir toplumda çalışıp çabalayanlar...

İnsan artık bir mistiğin muhtevası olan dev bir mekanizmanın tutsağıdır (32). Kutsiyet tarihin otuz yüzyılı boyunca yer değişti-

(32) Bak. *Industrialisation et Technocratie*, Birinci sosyoloji haftası çalışmaları, yayınlayan Georges GURVITCH.

rip bir sihirden başka ve çok kuvvetli bir sihir olan teknisizme mi geçmeliydi? Ve beşeriyetin manevî mukadderatının bu Dünya'da gerçekleşemeyeceğini gören mümin, teselli niyetiyle zaman ötesinde barış severlere, iyi insanlara adanmış ülkenin nihayet belireceği ideal bir ebedî tarih plânına mı başvurmalıydı?